

הקדמה למילון ערבית ספרותית - עברית - ערבית מדוברת

השפה הערבית ידועה בעובדה שיש בה שני רבדים או גוונים - השפה הספרותית והשפה המדוברת. השפה הספרותית היא שפת הקוראן, ושפת הכתיבה והקריאה, ואילו הערבית המדוברת היא שפת היום-יום, ולמעשה שפת האם של כל דובר ילידי של הערבית. בערבית המדוברת ישנם להגים רבים המתגלים גם במדינת ישראל וכרוכים בעיקר בגורמים חברתיים וגיאוגרפיים. גורמים אלה כוללים הבדלים והבחנות בין מיושבים לנוודים, בין עירוניים לכפריים, בין גברים לנשים, בין בעלי תרות שונות, ובין דוברים הגרים בצפון, במרכז ובדרום הארץ. במילון שלפנינו לא הבאנו חלופות המשקפות הבדלי להגים אלה באוצר המילים, אלא השתדלנו להביא מילים שיובנו על-ידי דוברים מכל הלהגים בארץ. מילים אלה הן בעיקרן "עירוניות".

מילון זה מיוחד בכך שהוא מכיל שני מילונים: ערבית ספרותית-ערבית, וערבית ספרותית-ערבית מדוברת. ניתן להשתמש בכל אחד מן המילונים האלה בפני עצמו, והלומד את שני התחומים יוכל להשוות בין המילונים. לעתים המילים בערבית הספרותית והמדוברת זהות לחלוטין, לעתים הן זהות אבל הגייתן שונה, ולעתים הן שונות לחלוטין.

קווים מנחים לעבודת התרגום: מילון זה קבע לעצמו להקל על המשתמש, וברוב המקרים הוצע פירוש אחד ממצה וקולע למילה. אם יש יותר מפירוש אחד, הפירוש השגור והרווח ביותר מובא ראשון ואחריו באים הפירושים הרווחים פחות. היות שלמילים רבות בערבית (כמו בשפות אחרות) ישנן משמעויות שונות, התלויות בהקשר שבו הן משמשות, צוינה בערכים רבים במילון המשמעות ההקשרית של המילה, כשהיא בסוגריים. עם זאת, כדי לא להגדיל את נפח המילון יתר על המידה, הגבלנו את עצמנו למשמעויות הקשריות בודדות, ובדרך כלל לשתי משמעויות שנראו לנו עיקריות.

כל ערך כולל את המרכיבים הבאים: **בעמודה הראשונה** - המילה בערבית ספרותית עם סימון צורת הנקבה בסוגריים מרובעים (כשהיא קיימת), **בעמודה השניה** - התרגום לעברית עם סימון מין ומספר בסוגריים מרובעים והערות כגון 'דיבורי', ו**בעמודה השלישית** - המילה בערבית המדוברת.

הערכים במילון מסודרים בסדר האלף-בית בערבית הספרותית. לכל ערך ניתן תרגום ממצה, קולע, ובדרך כלל בודד. כאשר יש למילה יותר ממשמעות אחת, מובע הסבר המשמעויות השונות בקצרה בסוגריים ליד הערך הראשי. משמעויות משניות של אותו ערך מובאות בשורה נפרדת מתחתיו.

□ כאשר למילה ספרותית יש כמה אפשרויות תרגום לעברית, התלויות בשדה המשמעות של המילה או בהקשר המשלבי שלה, נשמר לרוב הסדר הזה:
 - התרגום הנפוץ ביותר בעברית קודם לזה שנפוץ ממנו פחות;
 - התרגום במשלב הסגנוני הגבוה יותר קודם לנמוך יותר, כולל מילים מן הסלנג העברי;
 - תרגום למילה לועזית מופיע בסוגריים אחרי התרגום למילה עברית כשיש כמה אפשרויות תרגום.
 - כאשר למילה בערבית ספרותית מופיע יותר מתרגום אחד לערבית מדוברת, נשמר הסדר לפי עיקרון סמנטי דומה לזה ששימש אותנו בתרגום לעברית.

□ בעת הצורך מופיעות במילון מילים הלקוחות משפות זרות כמו האנגלית (האמריקאית), המשפיעות על אוצר המילים של הערבית הספרותית או המדוברת. כאשר למונח בערבית משמשת בעברית רק מקבילה לועזית, נעשה בה שימוש כאילו הייתה עברית במקורה.

□ כאשר למילה בערבית ספרותית מופיע יותר מתרגום אחד לערבית המדוברת, נשמר הסדר לפי עיקרון סמנטי דומה לזה ששימש אותנו בתרגום לעברית.

□ הצורה הבסיסית בכל ערך היא במין זכר; כאשר נגזרת ממנו צורת נקבה (גם בשמות המספר) היא מופיעה לצדו בסוגריים מרובעים.

□ ציון המין הדקדוקי נעשה רק בעמודת המילים בעברית. בערבית מקובל הסדר שלפיו צורת הבסיס (הצורה ה"בלתי מסומנת") היא צורת הזכר, והצורה שאחריו היא צורת הנקבה.

□ **שמות יחידה ושמות קבוצה** השתייכות של מילה לקבוצה זו או לקבוצה האחרת מצוינת בסוגריים בעמודה הראשונה (בערבית הספרותית). עם זאת, לעתים הסתפקנו בשם הקבוצה ללא ציון שם היחידה כערך נפרד, או ללא ההערה בסוגריים.

בִּזְרָה	גְּרָעִינִים [ז"ר]	بَيْزَرٌ (اسم الجنس)
בִּזְרָה	גְּרָעִין [ז]	بَيْزَرَةٌ (اسم الوحلة)

□ **צורת הריבוי השלם** מופיעה לעתים רחוקות בלבד, ובדרך כלל כאשר בעמודה הערבית המקבילה (ערבית מדוברת או ערבית ספרותית) מופיעה צורת ריבוי שבור או כאשר בצורת הריבוי השלם ישנם ייחודים כלשהם.

□ **הפעלים בערבית הספרותית והמדוברת** מובאים בצורת העבר בגוף הנסתר; לפעלים בבניין הראשון מובאת גם צורת העתיד הנסתר. לעומת זאת, בעמודה של השפה העברית מופיעה צורת העבר הנסתר כשאחריה שם הפועל (+ מקור) בסוגריים.

טָלַב (يُطَلِّبُ)	ביקש, בִּקֵּשׁ, בִּקְשׁ (לִּבְקֵשׁ)
أَحَبَّ	אהב (לאהוב, لِأَهَبْ)
بَلَّوْرٌ	גיבש, גִּבֵּשׁ, גִּבְשׁ (לִּגְבֵּשׁ)

□ יש לציין כי היות שבערבית המדוברת **צורת ה"מקור"** (בעברית: שם הפעולה) כמעט שאינה בשימוש, והדובר יעדיף עליה צורה פועלית נוטה בעבר או בעתיד, יהיה לרוב הבדל בין צורת מקור בערבית הספרותית לבין הצורה שתופיע בעמודת הערבית המדוברת.

□ **מילות יחס** מוצרכות שייכות לקבוצה המובאת לעיתים רחוקות, רק כאשר הן משפיעות על משמעות הפועל.

□ **שמות המספר** צורת שמות המספר (3-10, 11-19) שונה בערבית המדוברת ובערבית הספרותית: צורות הזכר והנקבה בערבית הספרותית דומות לצורתן בערבית (כגון: שלוש - לנקבה, שלושה - לזכר). לעומת זאת, צורת שם המספר בערבית המדוברת תלויה בהקשר התחבירי: במספרים 3-10 כאשר אחרי המספר מופיע השם הספור - צורת המספר היא קצרה (= צורת הנקבה בערבית הספרותית ובעברית), וכאשר המספר מופיע בתפקיד שמני (ללא שם עצם ספור), צורתו ארוכה יותר (= צורת הזכר בערבית הספרותית ובעברית). בערבית המדוברת במספרים 11-19 נשמטת ה-ר"ש של הסימות "עשר" כאשר המספר מופיע ללא שם עצם ספור.

תעתיק האותיות

מאפיין ייחודי ושימושי של מילון זה הוא התעתיק. הערבית הספרותית כתובה באלף-בית הערבי, כמקובל, והערבית המדוברת כתובה באלף-בית העברי, כפי שנהוג ברוב ספרי הלימוד והמילונים בארץ וכפי שהיה נהוג במסורת כתיבת הערבית-היהודית מדורי דורות. עם זאת, ישנם כמה ייחודים בכתיב הערבית הספרותית במילון וחלק מתעתיק הערבית המדוברת במילון אינו זהה לתעתיקים המשמשים בספרים ובמילונים אחרים.

כתיב המילים בערבית ספרותית

להלן ייחודיהם של הסימנים העיקריים של כתיב המילים בערבית הספרותית במילון (סטיות מהכתיב המקובל):

ה"וֹסֵלָה" (وَصَلَّة) אינה מופיעה כלל במילון; מילים שיש בהן "אלף קטנה" (أَلْف صَغِيرَة) כגון כינוי הרמז "זה", "זאת", "ההוא" - נכתבו ב"פֶתַחַה" רגילה (هَذَا، هَذِهِ، ذَلِكَ); בשילוב האותיות "לא" (لا) מנוקדת ברוב המקרים רק האות השנייה, האלף; באות שניקודה דגש ופתח בתנוון (شَلَّةٌ وَفَتَحْتَانِ) נבלע לרוב אחד משני הפתחים בתוך הדגש. כאשר יש סמיכות בין שני שמות עצם מופיע ניקוד סופי בנסמך. לעומת זאת, בצירופי מילים הכוללים שם עצם ולוואי אין כל ניקוד סופי (גם כאשר הלוואי פותח ב"וֹסֵלָה").

להלן הסימנים העיקריים של תעתיק הערבית המדוברת המשמש במילון זה:

- הדגש (השדה) מסומן כ- מעל לאות, כמו בערבית ספרותית.
- נחציות בעיצורים מסומנת בקו אופקי מעל לאות כגון **ṭ, ḍ, f**. גם **ṣ** ו-**q**, ללא קו אופקי, מציינות את ההגייה הנחצי והאחורי כפי שהוא נהגה בעצורים המקבילים בערבית הספרותית.
- האות הערבית **غ** (המקבילה ל-ג הרפה, או ל-ר' האחורית כפי שהן נהגות בעברית) מצוינת ב-**ḡ**, עם קו אופקי מעליה.

- האות הערבית **خ** מצוינת כ-**ch** (מקבילה ל-כ' הרפה בעברית).
- האותיות המקבילות ל-**th** באנגלית (ונהגות כמו במילים *thin, the*) נכתבות כ-**ch** ו-**th** (the) ו-**th** (thin) בהתאמה, לפי הצורך.

□ האות ו' נהגית כמו ה- W באנגלית.

□ האות **ח** נכתבת תמיד בגימ"ל עם גרש (ג'), אף שלעיתים היא נהגית כמו ז' בערבית המדוברת ובעברית בת זמננו. במילים אחדות נהגית "ג" כמו הגימ"ל בעברית; במקרים אלה אין גרש לאחר האות.

- תנועות ארוכות מסומנות באימות קריאה (א, ו, י בלתי מנוקדות).
- לציון תנועה קצרה אחורית גבוהה למחצה לא השתמשנו בתנועת החולם החסר אלא רק בקובוץ.
- השווא מופיע לרוב כמו בערבית הספרותית, גם כאשר בערבית המדוברת מופיע תנועת עזר המפרקת צרור עיצורים.
- תנועות עזר ותנועת סיומת הנקבה בסוף מילה מנוקדות בסגול או בחיריק.
- מפיך באות ה"א בסוף מילה משקף שיש לבטא אותה (בשווא), ואין היא משמשת כאם קריאה.
- צרור עיצורים בתחילת מילה עשוי להישאר, אך בחלק מהמילים נוספת למלה תנועת עזר הנכתבת על אל"ף. סימון זה נובע מצד אחד מן העובדה שהערבית המדוברת מתקרבת לערבית הספרותית בעניינים רבים, כולל היגוי המילה, וכי "בשטח" אין אחדות ומתקיימות צורות היגוי רבות ומגוונות.
- תווית היידוע "אל" נכתבת בין סוגריים. כאשר אין ניקוד באות "א" או "ל" או בשתייהן, הדבר משקף שאות זו איננה נהגית.

הטעמה בערבית הספרותית והמדוברת

לא סומנה הטעמת המילה בערבית. ניתן להשתמש לרוב בכללים האלה:
בערבית הספרותית: אין מטעמים את הברה האחרונה במילה. כאשר הברה הלפני-אחרונה סגורה היא תוטעם, אחרת תוטעם הברה שלפני הלפני-אחרונה. **בערבית המדוברת:** כאשר הברה האחרונה מורכבת מארבע יחידות (עיצור - שתי תנועות או תנועה ארוכה - עיצור; או: עיצור - תנועה קצרה - שני עיצורים) - היא תוטעם. במילה של שלוש או ארבע הברות, כאשר אין הברה ארוכה כנ"ל, תוטעם הברה שיש בה שלוש יחידות בתנאי שאיננה האחרונה במילה. במילה של שתי הברות שאין בה הברה אחרונה ארוכה, תוטעם הברה הראשונה. כאשר אמורות להיות שתי הברות ארוכות במילה (של ארבע יחידות), תוטעם האחרונה והקודמת תתקצר.